

HERSÖ MED KOHOLMEN

Natur

Horsö är en lite ”knubbig” ö, vars lite spretiga kontur inte riktigt velat infoga sig någon definierbar form. Endast dalstråken visar den i skärgården annars allénarådande isriktningen nordväst-sydost. Horsö är den västligaste av öarna söder om Askö och ligger mycket väl skyddad av fastlandet i väster, av Askö i norr samt av Häfsö och Långö i öster. Små ”avknoppningar” i form av Koholmen och Blackströmsholmen ger Horsö en landnära känsla; till del mer inland än skärgård. Så ligger Horsö också i den innersta innerskärgården.

Bergen på Horsö är höga, men med mjukt rundade konturer; på södra delen av ön riktigt skulpturala, som om inlandsisen beslutat sig för att slipa fram något som mer liknar en marsipanöverdragen bakelse än ett sedvanligt gråstensberg. Dalsänkorna mellan bergen tycks skapade av samma generösa hand, breda och vida som de är. De långsträckta och söndertrasade bergryggar, som rullar fram över flertalet skärgårdsöar i trakten, saknas här liksom de trådmala amöbaformade dällderna där emellan. Någon gång i förhistoriens dunkel bestod dagens Horsö av två öar med ett brett sund emellan. Detta forna sund är idag den dalgång, som delar ön i två hälfter och utgör merparten av den öppna odlingsmarken. Gråbergets möte med saltsjön är på södra öhalvan ofta dramatiskt. Med väldig kraft reser sig bergväggarna nästa lodrätt ur Östersjöns djup. Inte ens de annars så anspråkslösa och tåliga furorna har funnit rotfäse på klippväggarna. På andra mindre branta bergspartier klänger de vigt och halsbrytande, men säkert. Runt de öppna markerna härskar rakryggade lövträd och högväxta busksnår.

Den norra öhalvan domineras mestadels av torra, stundtals kala, hållmarker med tallskog och vitmossa, genombruten i princip endast av en fuktig dalsänka. Bergen är lägre och mer sönderbrutna, mindre skulpturala och möter saltsjön i mindre dramatiska former än på den södra delen av ön. Barrskog växer merendels ända ner till sjökanten som en nerdragen ridå.

Historia

Förhistoria

Trots att bergen på Horsö är relativt höga, klacken mellan Simudden och Udden är 25 meter hög, har de aldrig lockat till förhistorisk aktivitet som lämnat spår efter sig. Inte heller finns tomtningar, som skulle skvallra om säsongsutnyttjande.

Horsö låg sannolikt för långt in i skärgården även under järnålder och medeltid, för att ha varit lämplig utgångspunkt för ett storfiske.

Namn

Namnet Horsö förekommer på flera håll i skärgården. Förleden Hors- tolkas vanligtvis som häst; Hästön alltså. Namnet kan vara en indirekt uppgift om ön nyttjats till hästbete av någon gård på fastlandet under tidig medeltid. Under 1400-talet lades ”fodring” till de allmänna skatteplikterna. Det innebar att varje hemman var skyldigt att några dagar per år hålla kungens eller länsherrens eller fogdens hästar/hästkärlar med foder/mat och stallplats/logi. Med tiden avlöstes fodring in natura till reella räntepersedlar som smör, oxar, spannmål odyl. Det tidiga 1600-talets boskapslängder redovisar förvånansvärt mycket hästar i skärgården. Man kan fråga sig vad alla dessa hästar användes till när vägar att köra och plogar att dra saknades. Var de ett slags foderhästar, kungshästar? Eller ägnade man sig i skärgården -med ett gott bete- åt uppfödning av hästar? Eller vinterfiskade man så som Olaus Magnus utförligt beskriver; med not under isen dragen av häst? På Horsö redovisas emellertid i 1627 års boskapslängd endast en häst.

Jordnatur

I ett brev daterat 1429 skriver Sten Thureson (Bielke) att hela skärgården mellan ”Fliesesund och Idöo sund med allé the fiskerier som thertil hörer, hafva af ålder legat och lydt till Fougelvik.” Enligt ett intyg upprättat 1593 preciseras övärlden tillhörande Fågelvik, till skärgården utanför farleden, vilket utesluter Horsö. Men huruvida Horsö utifrån andra intressen lagts under frälset under medeltid, vet vi inte. Tjust skärgård var till stora delar frälseägd till långt fram i tiden. Under alla omständigheter redovisas Horsö som ett helt mantal krono i 1544 års jordebok. Som så mycket annat av kronans jordagods i trakten fördes också Horsö till det Königsmarckska grevskapet 1651. Grevskapet blev inte långlivat och redan 1675 drogs det tillbaka till kronan. Horsö tycks återgått till status av kronohemman och så förblivit till skatteköpet omkring 1750.

Bosättning

Det är, som sagt, svårt att sia om när man först slog sig ner på Horsö. Ön ligger ju skyddad, men ändock relativt nära stora fiskevatten och har genom läget inga kommunikationsproblem med var sig fastlandet eller Askö eller öppna havet. Är Horsö ett nybygge från sent 1400-tal eller tidigt 1500-tal, när många hemman nyetablerades och bröts ut ur den stora skärgårdsallmanningen? De flesta öar och skär i såväl öster som söder har hört eller hör fortfarande till stamfastigheten Horsö. Den relativt stora arealen och mycket fastlandsnära läget, gör det sannolikt att Horsö förhållandevis tidigt tagits i intensivt mänskligt bruk. Horsö har under historisk tid varit huvudö i denna del av skärgården.

Enligt boskapslängden från 1627 fanns en skattepliktig landbo på Horsö och han skattade för ett sto, åtta kor, en flock får och några slaktgrisar - men inget utsäde. Det betyder att det under 1600-talets början ännu inte fanns öppen åkermark på ön. Något som var mer regel än undantag i skärgården vid denna tid. Endast för ett fåtal (större) öar redovisas utsäde i denna boskapslängd. Näringslivet på Horsö var sålunda baserat på boskapskötsel, fiske/jakt och styremanssysslan. År 1630 fanns tre vuxna personer, dvs över 15 år, på ön.

Vanligen bryter åkerbruket så smått igenom under 1600-talet andra hälft, och sedan går det raskt undan. Vi saknar kartor från Horsö, men på Gustaf Klints sjökort, uppmätt under 1780-talet är en hel mängd åkrar markerade söder om Horsö by. Nu är ju inte sjökort primärt lantbrukskartor, men dock...

Styremän

Horsö är en av de öar som tidigt blir styremansort. Första gången namnet dyker upp i dessa sammanhang, är i samband med lotsningen av hovflottan 1588, då även styremannen på Horsö ersätts med två tunnor spannmål. Ön ligger ju vid den dåtida stora farleden. Sven i Horsö befrias från den extra hjälpskatten för 1596, som tack för sina tidigare åtaganden gentemot kungen, Johan III. Han befrias också från de extra pålagorna såväl 1600 som 1601. Styremännen i Ed var alla kronans landbor och utgjorde en rätt måttlig ränta. Horsö var tex helt befriat från dagverkesskyldighet och från kronotonde, som vilade på den odlade jorden och betalades i spannmål - men skärkarlarna hade ingen odlad jord. 1625 skriver ståthållaren i länet att "Horsö är ett styrehemman som ligger vid store leden, kan icke bliva behållen med mindre han bliver förskont för ½ ovisse persedlar...". Skattetrycket var sålunda hårt. I många fall förmedlades hemmanet, när skatten blivit orimligt tung. Horsö förmedlades till ½ ovisse persedlar, men var 1627 trots allt så skattesvagt att man inte förmådde betala överhuvudtaget. Ön fördes därmed till ödeslängden. Det betyder inte att ön var övergiven eller obebodd, bara att Horsöborna inte förmådde betala sin skatt. I den uppräknig av styremansorter som är daterad 1641, omnämns inte längre Horsö. Orsaken är bla beslutet om att bara en lots skulle lotsa varje fartyg. Detta medförde en stor konkurrens styremännen emellan och i slutändan en naturlig utgallring. Horsö låg inte tillräckligt nära de aktuella farlederna för att klara den konkurrensen

Markskiften

Den äldsta bevarade kartan över Horsö är daterad 1814 och har upprättats i samband med en storskiftesförrättning. Nu fanns fyra hemman på ön, fördelade mellan sju hushåll, vilka tillsammans hyste en befolkning på 28 personer.

Genom att jämföra åker- och ängsmarkens läge på storskifteskartan från 1814 med laga skifteskartan från 1864, får man ibland en oerhört tydlig illustration till den omvandling av inägomarken, som ägde rum i stora delar av det svenska odlingslandskapet under 1800-talet. Denna omarrondering av mark är dock ytterst sällsynt på skärgårdsöarna i Tjust och Misterhult.

Vid tiden för storskiftet på Horsö, alltså 1814, var den stora dalgången, som förbinder nordväst med sydost och där byplatsen ligger, till nästan 100% brukad som äng. Åkermarken var uppdelad i relativt långsträckta tegar, samlade i gården utspridda relativt långt från byn där lämplig mark fanns; tex i de mindre dalstråken från byn och runt båda sidor av Strömsudden, den lilla dalsänkan innanför Vinterhamnudden nästan upp till Källviken mfl ställen. På laga skifteskartan, som alltså upprättades 60 år senare 1864, är all mark i den stora bydalen upptagen som åker och ängsmarken återfinns genomgående i de 1814 markerade åkergårderna. Inte på något ställe ligger åkermark kvar i det gamla läget. Denna omarrondering av markslagen har till del sin förklaring i landhöjningen, men framför allt i den nya tiden med nya redskap och nya metoder och en allt större lönsamhet för spannmålsodling, men också i befolkningsökningens krav på mer brödsäd. Centraldalen hade vid sekelmitten

torkat upp, alltså höjts så mycket att all risk för oönskad fukt och översilning definitivt försvunnit. Denna mark i form av gammal havsbotten, är förstås oerhört bördig, men säkert också lite tyngre, kanske lerblandad. Nya stålplogar skar djupare och vände tiltan som aldrig tillförne. Fanns lera i botten var det tidigare svårt, ibland helt omöjligt, att plöja eller ärja. De gamla åkrarna låg i ”säkra” fuktlägen i svaga slänter med lätta, ofta sandiga jordar, möjliga att bruka med årder eller enkel plog. Under 1800-talets andra hälft infördes också odling av vallväxter som komplement och senare ersättning för det ”självsådda” ängshöet. Vem minns inte scenen när Carlsson gör sin första inspektionstur runt Hemsö och till den skeptiske Gusten och något försiktigare madame Flod självsäkert påstår, att klövergrödan gödde jorden samtidigt som den hämtade sin näring i luften.

Lantmätaren noterade 1864 alla vassvikar och förde upp dem i beskrivningen av markslagen och dess gradering. Av detta förstår vi att vassen hade ett visst värde, troligen som foder och/eller byggnadsmaterial.

Byn låg vid storskiftet på det impediment mitt i dalstråket, där två gårdar fortfarande ligger. Riktigt hur trångt det var på bytomten före storskiftet är svårt att säga, eftersom just denna del av kartan är bortnött. Antalet hemmansdelar hade vid laga skiftet inte ytterligare ökat, utan var stadigt fyra. Lantmätaren lyckades lösa laga skiftets gordiska knut på Horsö, så att bara en gård måste flytta ut, för att ligga i direkt närhet till sin nya brukningslott. Man kan inte med bästa vilja i världen påstå att Horsö by sprängdes i samband med laga skiftet. På sin höjd glesades den ut något och blev samtidigt lite större. Skillnaden mellan de båda skiftesreformerna är mycket kortfattat att storskiftet var ett medel att samla brukningsmarken i sammanhängande skiften för att minska ägosplittringen. Laga skiftet gick ett steg längre och ville samla all mark tillhörande varje gård till ett sammanhängande ägoskifte. För att ytterligare effektivisera brukandet av jorden, fick de gårdar vars ägor nu låg utan anknytning till byn, flytta ut till sitt nya markskifte.

Runt om i inägolandskapet på Horsö ringlar präktiga stenmurar, tillkomna för att hägna växande gröda från hungriga mular. Med tanke på murarnas mängd och storlek var inlandsisen på sin tid givmild, vad gäller den varan.

I laga skifteshandlingarna anges stugubyggnaden på Lillängen i nytt och gott skick. Vi kan förmoda att bostället var relativt nytillkommet. Däremot tas inte Strömsudden, Källviken eller Koholmen upp. Alla dessa småställen tillkomna under 1800-talets slut, är ett resultat av den kraftiga befolkningstillväxten. Det kunde vara ett sätt för sönerna i en familj att dela på arvet. Det kunde också vara ett sätt att inhysa hantverkare, som också gjorde dagsverken på gården.

Skillnaden mellan den ekonomiska kartan från 1945 och laga skifteskartan är egentligen bara den, att några fler lägenheter kommit till. Bilden av det odlade landskapet överensstämmer mycket väl. Vi kan konstatera att man också på Horsö anammat hushållningssällskapets propaganda för fruktodling. Till varje gård och torp hör en fruktträdgård, inte alltid så stor men helt säkert en uppskattad kontantinkomst i husmors egen kassa när den mogna frukten med ångbåt sändes till Västervik eller Stockholm. De kalla krigsvintrarna på 1940-talet ödelade en stor del av Tjusts stora frukt- och bärodlingar.

Fiske

Fisket utgjorde tillsammans med jordbruket den förhärskande försörjningsbasen. Hur viktigt fisket var så här långt in i skärgården är svårt att nå kunskap om. Fisket lämnar inte så bestående spår efter sig som jordens brukande. På storskifteskartan från 1814 är bryggor utritade i viken innanför Koholmen, men inga bodar. På udden väster om Aspholmen, som 1814 kallas Båtsholmen, låg Båthusängen med bryggor och inhägnad notplan. Även på Båtsholmen kan man ana en nätplan, men inga bodar någonstans. Namnet låter ju oss ana en lång traditon. På laga skifteskartan har viken innanför Koholmen vuxit igen av vass, fast bryggor finns fortfarande. ”Båthushamnen” med bara en brygga och en bod, tycks mer eller mindre ersatt av en helt ny hamn vid Lillängen, på norra stranden av Simuddsviken. På storskifteskartan är platsen antecknad som ”bättre äng”. Laga skifteskartan redovisar tydligt att Horsöborna beslutat sig för att samsas om en hamn vid Lillängen; en stor hägnad nätplan är markerad på stranden, fyra sjöboddar är uppförda en rejäl bit ut i vattnet och nåbara endast via bryggor. Den nya hamnen ersätter såväl den gamla vinterhamnen som sommarhamnen. Att Lillängshamnen är en gemensam satsning är tydligt, eftersom man också byggt en rejäl väg hit ner. Densamma som är dagens huvudled på ön och fortfarande förbinder hamnen med bytomten och resten av ön.

Vattnen runt Båthusholmen är så trånga och grunda att de fort fryser under kalla vintrar och sent går upp om våren. En vinterhamn, kallad Vinterhamnen helt enkelt, fanns därför på norra delen av ön, där isen släpper sitt grepp tidigt på senvintern. Det var viktigt att snabbt och enkelt få båtar i sjön på vårvintern, när strömmingen gick till. Vårvinterns strömmingsfiske var det viktigaste på hela året. Enligt den år 1880 upprättade fiskestatistiken, fanns på Horsö sex strömmingsfiskare med tillsammans en not och två båtar. Troligen har siffror fallit bort eller blivit felaktiga, eftersom inga andra redskap redovisas och två båtar är lite i underkant. Med den enda noten fångade man, enligt statistiken, 1000 valar färsk fisk/år. Av denna jättestångst saltades 40 valar och 300 konsumerades på ön. Det betyder att 2/3 försåldes. Inga ålredskap redovisas för Horsö. 1961 redovisas sju yrkes- och en binäringsfiskare, vilka tillsammans satsat mycket på ålfisket, den tidens stora fiske. Strömmings-, lax- och fjällfiske tycks dock av redskapsmängderna att döma fortfarande varit betydelsefullt.

Sågverk

Det lär ha funnits ett sågverk på ön, där man sågade det egna virket och på egna skutor fraktade detsamma till Stockholm. Var denna verksamhet en bakomliggande orsak till den gemensamma satsning på en ny hamn vid Lillängen, vilket måste ha inneburit stora investeringar i arbete?

Befolkningsexpansion

På 1930-talet låg åtminstone ett torp under varje gård; Koholmen, Strömsudden, Källviken, Simudden, Lillängen och ytterligare ett icke namngivet. De stora utöarna Långö, Häfsö, Norra Långholmen och Tallholmen bebyggdes under 1800-talets andra hälft. Lillängen och utöarna Sundsholmen och Örnholmen var bebyggda redan före laga skiftet 1864. Sammantaget betyder detta en enorm expansion inom hemmanets gränser mellan 1800-talets mitt och 1900-talets första decennier.

Lanthandel

På torpet Simudden var under ca 60 år en lanthandel inrymd i en tillbyggnad. Bostället är inte redovisat på lagaskiftes kartan från 1864 och måste alltså vara yngre än så. Samma år beslutades näringsfrihet att gälla i hela landet, dvs vem som ville kunde hädanefter idka handel och hantverk utan tillstånd. Detta öppnade dörrarna för bland mycket annat också möjligheten att öppna handelsbodas utanför städerna. Lanthandeln på Simudden etableras många år efter näringsfriheten.

Moderna tider

Ännu under 1950-talet var Horsö en sedvanligt levande skärgårdsö, där man försörjde sig på en kombination av jordbruk och fiske. Varje ladugård tycks ännu mot decenniets slut ha hyst en häst och fyra nötkreatur. Många öbor titulerades jordbrukare. Och många fiskade som vi sett.

Livet underlättades av att el drogs till skärgården. Det fastlandsnära Horsö elektrifierades redan under 1940-talet.

Bebyggelse

Det finns alla skäl att tro, att bebyggelsen på Horsö i alla tider har legat där den ännu ligger. Den lilla höjdryggen mitt i centraldalen är ett alldeles utmärkt boplatsläge; väl-dränerad utan att inkräkta på odlingsbara ytor och dessutom överblickande stora delar av ön. På storskiftes-kartan, upprättad 1814, har bytomten hamnat just i ett veck och är nästan helt bortnött från pappret. Man förstår läget, men det går inte att i detalj studera bebyggelsens placering. Vid tiden för laga skiftet, 1864, låg byn fortfarande på samma plats. Gårdarna var redan relativt väl placerade i förhållande till sina tilldelade ägor. Lantmätaren lyckades också utifrån befintliga förhållanden fördela ägor och tomter så att endast en gård måste flytta ut, men bara strax utanför bytomten.

Horsö by ligger inte i direkt anslutning till glo och hamn, vilket annars är vanligt. Det är och har varit relativt nära till den norra vassviken innanför Koholmen, men denna tycks ju inte ha varit byns egentliga hamn. Från byn hade man inte visuell kontakt med den södra hamnen vid Båthusudden, vilket man vanligtvis har. När man väl anlägger en stor, rejäl och gemensam hamn med hamnplan vid Lillängen, måste man också anlägga en väg dit ner. Den sedvanliga gloslätten som förenar bytomt med hamnplan, utgörs på Horsö av brukad åker och är avsevärt större än vad vanligt är. Det finns heller ingen visuell förbindelse mellan byn och hamnen.

Till laga skifteshandlingarna hör en mycket noggrann beskrivning av vartenda hus i byn, bostadshus såväl som hemlighus. Upp till 15 olika byggnader kunde höras till en gård av den ringa storlek som gårdarna här hade dvs 1/8 - 11/24 mantal. Man levde ännu med det vi idag benämner månghussystem; varje byggnad rymde endast en funktion, och många olika behov resulterade alltså i många enskilda byggnader. Så hade man fortfarande separat fåhus, separat svinhus, separat loge osv. Uthus och ekonomibyggnader var alla byggda av trä -utom källarena förstås- ömsom under halmtak, ömsom under trätak. Runt sekelskiftet 1900 inföll en nybyggnadsperiod för ladugårdar. Det revolutionerande blev att samla flera funktioner under ett enda -men stort- ladugårdstak; fåhus, stall, svinhus i

fähusdelen och loge med skulle i ladudelen. Dessa nybyggnadsvindar svepte även över Horsö. Antalet uthus minskade i takt med tillkomsten av de nya ladugårdarna. Tre av fyra mangårdsbyggnader var 1864 tvåvåninga enkelstugor med inredd övervåning, dock inte som separat bostadslägenhet. Alla var de rödfärgade och försedda med tegeltak. Ålder uppges inte, men av beskrivningarna att döma kan vi förmoda att de är uppförda under 1800-talets första hälft.

Först på laga skifteskartan ritades båthus ut. I den nya hamnen vid Lillängen är fyra båthus utritade. Samtliga ligger en bra bit ut i vattnet och nås endast genom en kortare eller längre brygga. Ett båthus ligger också vid Båthusholmen. I byggnadsbeskrivningarna uppräknas ett båthus till varje gård, men ingen enda sjöbod. Husen är måttsatta och alla båthus utom ett är ungefär sex x fyra alnar i grundplan och ca tre alnar på höjden under halm- eller brådtak. ”Gemensamt för hela Byen: Nothus 6 alnar långt, 6 alnar bredt och 3 alnar högt under halmtak. I godt stånd.” Detta torde betyda att man hade individuella byggnader för båtar och kanske några mindre redskap, men att de mesta redskapen ägdes och förvarades och nyttjades gemensamt. Nothuset låg förstås i den nya hamnen vid Lillängen

KOHOLMEN

Koholmen är i princip en liten klippa, utkastad i sjön som läskydd åt Horsö norra hamn. En liten strandäng bildar övergångszon mellan klippan och saltsjön i öster. Antagligen berättar namnet det som finns att berätta. Vid storskiftet 1814 nyttjades ön till bete, så även vid laga skiftet 1864. Det var inte längre till Koholmen än att man geschwindt kunde ro över och mjölka flera gånger om dagen.

I den stora befolkningsexplosionens tidevarv bebyggdes även Koholmen, någon gång efter 1864 sålunda. Bosättningen är nog att beteckna som en lägenhet. Man kunde inte försörja sig på det jorden gav; två små åkerlappar eller potatisland var allt som kunde avtvingas berget. Dagsverken och fiske eller ett hantverk i kombination med fiske. Vad man än försörjde sig på hade man helt säkert en ko och/eller gris. En fruktträdgård tycks ha upptagit största delen av tomten mellan huset och stranden under 1900-talets första decennier. Tjustfrukt var uppskattad och transporterades med ångbåt till Stockholm och Västervik. Ett av många strån som drogs till försörjningsstacken.

Att döma av bebyggelsens exteriör och placering i terrängen, kom den till runt sekelskiftet 1900 och är inte mycket förändrad sedan dess. Bostadshuset, en enkelstuga som senare byggts till, vänder på nymodigt sätt långsidan mot sjön. Bara några årtionden före sekelskiftet 1900 vände bostadshuset oftast gaveln mot sjön. En liten, liten ladugård visar att det fanns livsrum för en mjökko och/eller hushållsgris. Faluröda fasader med vita snickerier under tegeltak, fruktträd och syren, bod och brygga vid sjökanten. Allt som hör ett äktsvenskt skärgårdstorp till.

Dagsläget

Denna för inte så länge sedan betydelsefulla utpost i innerskärgården, med en bebyggelsehistoria djupt ner i historiens dunkel, saknar idag åretruntboende. Alla

gårdar är vordna sommarvisten och några sommarstugor har förtätat bebyggelsebildens. Den jordbrukande delen av öns historia är fortfarande mycket påtaglig, eftersom inägomarkerna hålls öppna genom ett intensivt bete. Fisket däremot anar man endast vagt genom båthus och bryggor, gistgårdar, torkställningar - allt annat som hörde till är borta.

Osedvanligt mycket mark är fortfarande öppen och osedvanligt ”prydlig” för att vara på en sommarö. Inägomarkerna motsvarar helt idealbilden av det svenska jordbrukslandskapet; med välansade öppna ytor, på avstånd kringgårdade av skog, ställvis skuggade av stora solitära lövträd och gården avgränsade från varandra av terrasser eller vällagda stenmurar.

Bebyggelsen är koncentrerad till den södra halvan av ön, intill den breda dalgång som varit basen först i ängs- sedan i åkerbruket. Alla gårdar ligger lite uppdragna från dalbotten, i torra lägen utan att inkräkta för mycket på den odlingsbara marken. Vägarna slingrar sig fram tätt intill bergsidorna. Alla mangårdar är prydligt inhägnade med staket och skyddade av stora vårdträd; kastanj, ask och ek. I varje trädgård finns fortfarande flera fruktträd.

Det mesta tycks dock vara ganska oförändrat sedan laga skiftets dagar. Månghussystemet ersattes först av präktiga ladugårdar runt sekelskiftet. Men det tycks ändå finnas hus i mängd. Och den gården som vid laga skiftet ännu hade en låg bostuga, fick också sin tvåvåninga mangårdsbyggnad. Faluröda väggar med vita snickerier och tegeltak dominerar fortfarande bebyggelsebildens fullständigt.

Att en försommardag komma till Horsö med spirande illgrönt gräs och luften dignande av fruktträdsblom och fågelsång, är som att blixtnabbt förflyttas in i en filmatiserad bok av Astrid Lindgren. Om Lisa, Brita och Bosse med Svipp i hälarna, lilla Kerstin och alla de andra dök upp bakom en knut skulle man inte bli minsta förvånad. Här möter man Småland i sin fulla prakt, allt är så småskaligt, falurött och vackert som det bara kan bli i Småland.

Skydd och förordningar

Klass I Natur i östra Småland

Litteratur

Lantmäteriets arkiv

Kalmar läns museiarkiv

Kring en lotsgårds historia. RagnarWirsén 1968

Glimtar från gångna tiders skärkarlsliv. Landstingsbygd RagnarWirsén 1962

Frälsegodsen under storhetstiden. Johan Almquist 1976

Hemsöborna; August Strindberg, utgiven första gången 1887

Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883

Natur i östra Småland. Länsstyrelsen 1997

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén

Liv och leverne i Eds skärgård. Torsten Gustavsson 1981